

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

TILINTARKASTUSASIAKKAAN RISKILUOKITTELU JA VÄÄRINKÄYTÖKSET

Jonna Hieturi

Opinnäytetyö
Toukokuu 2013
Liiketalous
Taloushallinto

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU
Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalous
Taloushallinto

JONNA HIETURI:

Tilintarkastusasiakkaan riskiluokittelu ja väärinkäytökset

Opinnäytetyö 46 sivua, joista liitteitä 6 sivua
Toukokuu 2013

Tilintarkastusasiakkaan riskiluokittelu on koko tilintarkastuksen ajan jatkuva prosessi. Riskiluokittelu alkaa toimeksiantosopimuksen solmimisesta ja päättyy tilintarkastuskertomuksen luovuttamiseen. Kyseisen luokittelun avulla yritetään vähentää riskiä mahdollisista väärinkäytöksistä. Erilaisia riskejä ovat väärinkäytösriskit, olennaisen virheellisuuden riskeihin lukeutuvat toiminta- ja kontrolliriski sekä merkittävät riskit. Yhdessä HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutisen kanssa toteutimme haastattelun, joka avasi opinnäytetyön teoriaosuutta.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää kuinka yrityksen johdon tekemiä väärinkäytöksiä havaitaan ja mahdollisesti ennaltaehkäistään. Työn tavoitteena oli selvittää, kuinka tilintarkastaja tekee riskikartoituksen, mikä on väärinkäytös, kuinka niitä havaitaan, miten niistä raportoidaan ja kuinka väärinkäytöksiä voisi mahdollisesti ennaltaehkäistä. Tutkimusmenetelmänä käytetään kvalitatiivista menetelmää ja tiedonkeruumenetelmänä tapaustutkimusta haastattelun muodossa.

Teoriaosuutta avasi haastattelu HTM-tilintarkastajan kanssa, joka kertoi kokemukseräistä tietoa väärinkäytösten havaitsemisesta. Asiakkaan luotettavuuden määrittäminen on pitkä prosessi, joka kostuu vierailuista yritykseen, riskikartoituksen määrittämisestä, kirjallisten vahvistuskirjeiden saamisesta sekä mahdollisista yrityksen johdon haastatteluista. Väärinkäytösten havainnointi ei ole vain tilintarkastajan vastuulla vaan suuri ja ensisijainen vastuu havainnoinnista on yrityksen johdolla. Haastattelussa painoittui kuitenkin seikka, että väärinkäytöksiä tekevät myös yrityksen johto, jolloin sisäinen kontrolli väärinkäytösten estämisestä ei toimi.

Tilintarkastajan velvollisuus väärinkäytösten havaitsemisessa on rajallinen, mutta tilintarkastajan roolia väärinkäytösten estäjänä ja havaitsijana ei voi kiistää. Yrityksmaailmassa väärinkäytöksiä esiintyy aika ajoin ja tilintarkastajan työ on tärkeää jotta epärehellinen liiketoiminta saataisiin vähenemään kokonaan tai pelotteiden avulla.

Asiasanat: väärinkäytös, tilintarkastus, tilintarkastajan velvollisuus, riskiluokittelu

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Accountancy and Business Administration

JONNA HIETURI:

The Credit Rating and Malpractices of Audit Clients

Bachelor's thesis 46 pages, appendices 6 pages
May 2013

The credit rating of audit clients is a long process that takes the whole audit procedure. The risk classification starts from the commission agreement and ends with the Auditors' Report. The purpose of the risk classification is to reduce the risk of abuses. The risks of abuse are included in various risks. The risks of material misstatement cover operational and control risk as well as the significant risks. The Chartered Accountant Jorma Nuutinen was interviewed to open the theory of this thesis.

The goal of this thesis is to find out how to notice malpractices and possibly trying to prevent them. The thesis examines how to perform the credit rating, what is malpractice, how to notice, how to report of those and possibly how to prevent malpractices from happening. The research method was qualitative method and data acquisition was a case study which was put into action by interviewing the Chartered Accountant.

The theory was opened with the interview of the Chartered Accountant. The Chartered Accountant provided empirical knowledge concerning malpractice detection. Evaluation of the reliability of the customer is a long process, which consists of visits to the company, the determination of risk assessment, the receipt of letters of confirmation as well as interviews of the company. Irregularity detection is not only a responsibility of the auditor, but also the company management carries the primary responsibility for the observation. The interview clearly emphasized the fact that the company management can be blamed in cases where the internal control of abuse prevention does not work.

The Chartered Accountant's responsibility to detect fraud is limited but the Chartered Accountant's role in preventing and observing frauds cannot be denied. In the business world abuses occur from time to time. The Chartered Accountant's work is important in order to reduce dishonest business.

Key words: malpractice, chartered accountant, responsibility of chartered accountant, credit rating

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	TAVOITE, TARKOITUS JA ONGELMA.....	8
	2.1 Tavoite	8
	2.2 Tarkoitus	8
	2.3 Tutkimusongelmat ja -kysymykset	8
3	TUTKIMUS- JA TIEDONKERUUMENETELMÄ	10
	3.1 Tutkimusmenetelmä.....	10
	3.2 Tiedonkeruumenetelmä.....	10
4	TOIMEKSIANTAJA	11
5	TILINTARKASTUS	12
	5.1 Tilintarkastuksen tarkoitus.....	12
	5.2 Tilintarkastuksen sisältö.....	12
6	TILINTARKASTUSLAINSÄÄDÄNTÖ.....	13
	6.1 Tilintarkastusstandardit.....	13
	6.2 Tilintarkastuslaki Suomessa.....	13
	6.3 Hyvä tilintarkastustapa.....	14
7	RISKIEN MÄÄRITTELY	15
	7.1 Olennaisen virheellisyyden riski.....	15
	7.1.1 Toimintariski.....	15
	7.1.2 Kontrolliriski.....	16
	7.2 Väärinkäytösriski	16
	7.3 Merkittävät riskit.....	17
8	TASOT	18
	8.1 Tilinpäätöstopasolla	18
	8.2 Kannanottotasolla	18
	8.3 Riskien kartoitus	19
9	KIRJALLISET VAHVISTUSILMOITUKSET.....	21
	9.1 Vahvistusilmoituskirje	21
	9.1.1 Muoto	21
	9.1.2 Luotettavuus.....	22
	9.2 Toimeksiantokirje	22
	9.3 Muut kirjalliset vahvistuskirjeet	23
10	VÄÄRINKÄYTYKSISTÄ YLEISESTI.....	24
	10.1 Ymmärtäminen ja havainnointi.....	24
	10.2 Tekijät	25

11 VÄÄRINKÄYTÖKSIEN TUNNISTAMINEN JA RAPORTOINTI.....	26
11.1 Merkkejä väärinkäytöksistä	26
11.2 Väärinkäytös epäilyn ja tunnistamisen jälkeiset toimenpiteet	27
11.3 Raportointi	28
12 TILINTARKASTAJAN VELVOLLISUUDET	29
12.1 Tilintarkastusevindenssin osuus velvollisuuksissa	29
12.2 Toimenpiteet väärinkäytöksien tunnistamiseksi	30
12.3 Säännösten ja määräysten noudattamatta jättäminen.....	30
13 ESIMERKKI TAPAUKSIA.....	31
13.1 X Oy.....	31
13.2 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 28.10.2002/2733	32
13.3 Muita esimerkkejä.....	32
14 HAASTATTELU	34
15 POHDINTA.....	37
LÄHTEET	39
LIITTEET	41
Liite 1. Johdon vahvistuskirje.....	41
Liite 2. Toimeksiantokirje	44

1 JOHDANTO

Yrityksen tilinpäätös on yksi tärkeimmistä ja eniten informoivista tiedonlähteistä. Nykyisten olemassa olevien tilintarkastusstandardien mukaan tehtävä tilintarkastus on tärkeä vaihe yrityksen toiminnassa. Tilintarkastuksen avulla selvitetään onko yrityksen johto antanut oikeat ja riittävät tiedot, jotta tilinpäätös on oikein. Tilintarkastajan tulee työssään noudattaa hyvää tilintarkastustapaa sekä Kansainvälisiä Tilintarkastusstandardeja, jolloin saadaan perusteellinen tilintarkastus aikaiseksi.

Merkkejä tilintarkastusmateriaalin luotettavuudesta ja oikeellisuudesta pyritään saamaan jo kirjallisilla vahvistusilmoituksilla ennen varsinaista tilinpäätöksen tarkastamista. Pieniä yrityksiä lukuun ottamatta tilintarkastus on käytännössä kuitenkin koko vuoden kestävä prosessi. Mukaan lasketaan käynnit yrityksessä sekä koko vuoden kirjanpito- ja muun aineiston läpikäynti tilinpäätöspäivän jälkeen.

Suuri rooli tilintarkastuksen kulussa on riskikartoituksella. Tämän toimenpiteen avulla saadaan määritettyä olennaisen virheellisuuden riski, josta muodostuu numeerinen arvo, jonka avulla tilinpäätöstä tarkastetaan. Riskikartoitus tulee suorittaa jokaiselle asiakkaalle, vaikka asiakas olisi tuttu jo monelta vuodelta. Tilintarkastaja ei saa työssään olettaa, etteikö vanha ja tuttu asiakas voisi sortua tekemään väärinkäytöksen.

Ensisijainen vastuu yrityksen tilinpäätöksen virheellisyydestä on yrityksen johdolla sekä yhteisön hallintoelimillä. Tilinpäätös kulkee aina toimivan johdon käsien kautta ja johdon tulisi aina olla selvillä kaikista yrityksen raha- ja hallintotapahtumista. Tämän vuoksi usein väärinkäytökset ovat juuri johdon tekemiä, jolloin niitä ei ole jo varhaisessa tilinpäätöshetkessä voitu estää.

Tilintarkastajan osalta väärinkäytösten havaitsemiseen vaikuttaa monet tekijät. Esimerkkinä manipuloinnin toistuvuus, tekijän taitavuus, se kuinka suuria manipuloidut määrät ovat sekä toiminnassa olevien henkilöiden asema ovat esimerkkejä tällaisista tekijöistä. Tilintarkastajan tulee olla siis hyvin tietoinen yrityksen toimihenkilöistä ja yrityksen sisäisten kontrollien toimivuudesta. Aika ajoittain väärinkäytöksiä kuitenkin pääsee tapahtumaan. Näihin liittyen esittelen työssä muutamia esimerkkejä ja

haastattelen HTM-tilintarkastajaa, joka kertoo omista kokemuksistaan ja havainnoistaan.

2 TAVOITE, TARKOITUS JA ONGELMA

2.1 Tavoite

Työn tavoitteena on laajentaa tietämystä, millaisia yritysten johdon tekemät väärinkäytökset ovat, miten niitä havaitaan sekä miten niitä ennaltaehkäistään. Haastattelun tavoitteena on saada kokemusperäistä tietoa tilintarkastuksen kulusta ja kommentteja esimerkkitapauksiin. HTM-tilintarkastajan kanssa selvitetään miten esimerkkitapaukset pääsivät syntymään ja olisiko niitä voinut havaita aiemmin.

Yhteistyökumppanin näkökulmasta mahdolliset väärinkäytökset ovat uhka yhteisölle sekä yleisesti kaikelle liiketoiminnalle. Mitä enemmän väärinkäyttöyrityksiä havaitaan, sitä vähemmän on epärehellistä liiketoimintaa ja mahdollisesti harmaata taloutta. Tilintarkastajalla on oma vastuunsa väärinkäytösten havaitsemisessa ja nyt tavoitteena on selvittää kuinka perusteellinen tilintarkastus tapahtuu ja mitä tehdä kun on epäily väärinkäytöksestä.

2.2 Tarkoitus

Tämän työn tarkoituksena on kartoittaa yritysten väärinkäytöksiä, jotka ilmenevät tilinpäätöksessä sekä tilintarkastajien mahdollisuuksia ja velvollisuuksia havaita ja ennaltaehkäistä niitä.

Tutkitaan, millainen on tilintarkastajan riskikartoitus yritykselle sekä millaisia velvollisuuksia tilintarkastajalla on väärinkäytösten havaitsemisen osalta.

2.3 Tutkimusongelmat ja -kysymykset

Tutkimusongelmana tässä työssä on, miten tilintarkastaja kartoittaa yrityksen mahdollisuutta toteuttaa väärinkäytös ja kuinka väärinkäytös havaitaan sekä miten asiakkaita riskiluokitellaan.

- Miten tilintarkastaja voi havaita väärinkäytöksiä, jotka ilmenevät kohteen kirjanpitoaineistosta sekä tilinpäätösinformaatiosta?
- Millaisia velvollisuuksia tilintarkastajalla on yrityksen väärinkäytöksistä, jotka havaitaan tilinpäätöksestä ja kirjanpitoaineistosta?
- Hankitaan kokemusperäistä tietoa, jonka avulla saadaan tietää, mikä ajaa yrittäjiä tekemään väärinkäytöksiä.
- Millä muulla tavalla väärinkäytöksiä voisi ennaltaehkäistä, muuta kuin jo olemassa olevilla keinoilla?

3 TUTKIMUS- JA TIEDONKERUUMENETELMÄ

3.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä työssä käytetään kvalitatiivista tutkimusotetta, tapaustutkimusta. Tutkimuskohteeksi on siis valittu yksi kohde, josta etsitään tietoa. Työn avulla ei pyritä tekemään muutosta, vaan siinä kuvaillaan ongelma niin tarkasti, että siihen olisi mahdollisimman helppo etsiä ratkaisuehdotuksia. (TAMK, Tutkimustyönperusteet)

Kvalitatiivinen tutkimusote tarkoittaa sitä, että keskitytään numeroiden sijaan mielipiteisiin ja niiden tulkitsemiseen. Tutkimusaineistona voi olla haastattelu tai ryhmäkeskustelu. Tutkimus vastaa kysymyksiin mitä, miksi ja kuinka. Luonteeltaan se on kuvailevaa, arvioivaa ja luovaa. (Taloustutkimus Oy)

3.2 Tiedonkeruumenetelmä

Tiedonkeruumenetelmäksi valittiin tapaustutkimus. Tarkoituksena on hakea lisää tietoa yksittäisestä aihealueesta kuitenkin pyrkimättä yleistietoon. Tapaustutkimuksella pyritään tuomaan paljon yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa valitusta tapauksesta ja se vastaa kysymyksiin miten ja miksi. (Tapaustutkimus, Koppa)

Tapaustutkimus on kuitenkin laaja käsite, sillä useimmissa tutkimuksissa tutkitaan jotakin tapausta. Tämä menetelmä onkin käypä kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän lisäksi myös kvantitatiiviseen menetelmään. (Tapaustutkimus, KvaliMOT) Omassa työssäni ei käsitellä numeerisia tietoja, joten käyttämäni menetelmä on katsottu olevan soveliaampi kvalitatiivisen tutkimusmenetelmään.

Tapaustutkimus toteutuu haastattelemalla HTM-tilintarkastajaa, jolta saadaan kokemukseräistä tietoa aiheen tiimoilta sekä kommentteja, kuinka tarkastustoimenpiteet käytännössä toimivat.

4 TOIMEKSIANTAJA

Toimeksiantajana työssä on HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutinen. Hän on valmistunut taloushallinnon tradenomiksi vuonna 2010 ja on kouluajan työharjoittelusta asti työskennellyt Hootem Tilintarkastusyhteisö Oy:ssä. Siellä hän ehti tehdä töitä tilintarkastusassistenttina kuusi vuotta. Vajaa vuosi sitten hän suoritti HTM-tilintarkastus kokeen ja nyt hän työskentelee HTM-tilintarkastajana.

Jorma Nuutisen kanssa lähdetään selvittämään millainen on tilintarkastajan suorittama riskikartoitus kullekin asiakkaalle väärinkäytösten havaitsemiseksi ja mitä velvollisuuksia tilintarkastajalla on väärinkäytöksen havaittuaan. Teorian avulla saadaan tietoa myös yleisesti väärinkäytöksistä. Lisäksi keskustellaan tapahtuneista väärinkäytöksistä ja pohditaan miten niitä olisi voitu estää.

Tavoitteena on saada haastattelutuloksia, joista on hyötyä opiskelijalle, joka aikoo tilintarkastusalalle sekä heille, jotka ovat kiinnostuneita talousmaailmassa tapahtuneista väärinkäytöksistä. Yhteistyökumppanille työstä jää mahdollisesti uusia keinoja, joiden avulla voisi estää väärinkäytöksiä jatkossa helpommin.

5 TILINTARKASTUS

5.1 Tilintarkastuksen tarkoitus

Nykypäivänä tilintarkastusvelvollisia ovat kaikki liiketoimintaa harjoittavat yhteisöt ja säätiöt. Jollei muussa laissa toisin määrätä, voi tilintarkastajan jättää valitsematta jos seuraavista ehdoista enintään yksi täyttyy juuri päättyneellä tai heti seuranneella tilikaudella:

- taseen loppusumma on 100 000 € tai yli
- liikevaihto tai vastaava luku on 200 000€ tai yli
- yritykseen kuuluu keskimäärin vähintään kolme työntekijää.

Näistä säännöistä poiketaan jos yrityksen pääasiallinen liiketoiminta on arvopaperien omistaminen tai hallinta, tai jos sillä on merkittävä asema toisen kirjanpitovelvollisen rahoituksen tai liiketoiminnan johtamisessa. (Tilintarkastuslaki, 2007)

Yritysten omistajat tarvitsevat aina luotettavaa ja ajankohtaista tietoa yrityksistään niin talouden kuin hallinnon osa-alueilta. Näiden osa-alueiden tarkastamiseen valitaan tilintarkastajat, jotta saadaan ulkopuolinen näkökulma väärinkäytösten välttämiseksi. Tilintarkastajien tekemästä työstä hyötyvät omistajien lisäksi myös yhteistyökumppanit sekä luotonantajat. Tilintarkastus lisää yleisesti yritysten luotettavuutta, mikä on koko yhteiskunnan etu. (Korkeamäki 2008, 9)

5.2 Tilintarkastuksen sisältö

Tilinpäätös on yrityksen tärkein informaation lähde. Ensisijainen tehtävä tilintarkastajalla on tarkistaa, että johto on antanut tilinpäätöksessä oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta ja että tilinpäätös on laadittu lakeja noudattaen. Tilintarkastuksesta voidaan sanoa, että se on laillisuusvalvontaa sillä tarkastettavasta kohteesta tulee selvittää myös, onko johdon toiminta lainmukaista eikä ole syytä epäillä väärinkäytöksiä. (Korkeamäki 2008, 9)

6 TILINTARKASTUSLAINSÄÄDÄNTÖ

Euroopan yhteisön jäsenmaita velvoittaa 2006/43/EY tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteinen tilintarkastusdirektiivi, johon on kirjattu tilintarkastusmääräykset. Direktiivi pitää sisällään määräykset koskien rekisteröintiä, hyväksymisiä, riippumattomuutta, tilintarkastajan tehtäviä, laadunvarmistusta, ammattietiikkaa ja sen valvontaa. (Korkeamäki 2008, 10) Kyseiset määräykset ovat lakisääteisissä tarkastuksissa nykyään myös Suomen laissa määrätty noudatettaviksi. (KHT -yhdistys 2010, VII)

6.1 Tilintarkastusstandardit

Tilintarkastuslain kolmannessa luvussa pykälässä 13 on säädetty, että tilintarkastajan tulee noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Kyseiset standardit on laatinut Kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC, International Federation of Accountants. Lähempään tarkasteluun tässä työssä otetaan ISA, Kansainvälinen tilintarkastusstandardi, mutta muita standardeja ovat myös ISQC Kansainvälinen laadunvalvontastandardi sekä ISRE Kansainvälinen yleisluontoista tilintarkastusta koskeva standardi. (KHT-yhdistys 2010, III-VI)

6.2 Tilintarkastuslaki Suomessa

Lainsäädäntöhistoria on hyvin lyhyt, sillä ensimmäinen tilintarkastuslaki- ja asetus tulivat voimaan vuonna 1995. Eu:n lainsäädäntö muuttui ja samoin muut kansainväliset normistot kehittyivät, ja vuonna 2007 oli aika uudistaa myös Suomessa tilintarkastuslakia. Lakiin vaikuttaa edellä mainitut tilintarkastusstandardit. (Korkeamäki 2008, 10)

Tilintarkastustoiminta pohjautuu Suomessa annettuun lakiin ja valtioneuvoston antamaan asetukseen tilintarkastuksesta. Tilintarkastuslaki on yleislaki, jossa määrätään tilintarkastusvelvollisuudesta, salassapito- ja vahingonkorvausvelvollisuudesta,

tilintarkastajan raportoinnista, esteellisyydestä ja riippumattomuudesta. Laissa säädetään myös tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröinnistä sekä heihin kohdistuvasta rangaistusseuraamuksista ja valvonnasta. Lisäksi laista löytyy pieniä teknisiä yksityiskohtia, jotka koskevat erikoistarkastuksia tekeviä tilintarkastajia. Tilintarkastuslainsäädännön lisäksi siitä on myös yhteisöläinsäädännössä määräyksiä, jotka liittyvät tilintarkastukseen. Tällaisia ovat esimerkiksi osakeyhtiölaki, osuuskuntalaki, asunto-osakeyhtiölaki, yhdistys- ja säätiölaki, kirjanpitolaki ja –asetus, kaupparekisterilaki sekä konkurssilaki. Jos toisaalla lainsäädännössä on määräys koskien tilintarkastusta, menee se aina yleislain edelle. (Korkeamäki 2008, 10-11)

Tilintarkastajien tulee myös huomioida lainsäädäntöä alempiasteiset ohjeet ja päätökset. Tällaisia ovat esimerkiksi valtion ja Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakuntien sekä viranomaisten ja tuomioistuimien antamat ohjeet. (Korkeamäki 2008, 11)

6.3 Hyvä tilintarkastustapa

Lakiuudistus piti sisällään määräyksen hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Sen sisällön ja käsitteen määrittelevät tilintarkastajat itse, kuitenkin tarkoituksena on noudattaa huolellista tarkastustapaa. Lähteinä tähän katsotaan olevan yllä mainitut lait ja asetukset sekä lisäksi ohjeet, päätökset, ammattikirjallisuus, eri järjestöjen suositukset ja kannanotot sekä yleinen kuva siitä, miten toimitaan huolellisesti. KHT -yhdistys, hyväksyttyjä tilintarkastajia edustava yhdistys, on myös tärkeä hyvän tilintarkastustavan kehittäjä. Se julkaisee jäsenilleen IFAC:n standardeja ja ohjeita, jotka ovat erittäin tärkeitä tilintarkastustyön kannalta. (KHT-yhdistys, Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit 2012)

7 RISKIEN MÄÄRITTELY

Riskejä määritellään kontrolli-, toiminta- ja väärinkäytösriskeihin. Kontrolli- ja väärinkäytösriskit ovat molemmat riskejä olennaisesta virheellisyydestä tilinpäätöksessä. Väärinkäytösriski kuvaa vain riskiä niistä virheistä, jotka on tehty tilinpäätökseen tahallisesti. Merkittäviä riskejä sen sijaan ovat kaikki tunnistetut riskit. (Halonen, Steiner 2009, 222-225)

7.1 Olennaisen virheellisyyden riski

Olennaisen virheellisyyden riskin tunnistaminen ja sen arvioiminen on tilintarkastajan yksi tärkeimmistä tehtävistä ja se kulkee läpi koko tilintarkastusprosessin ajan. Olennaisuuden virheellisyyden riski tarkoittaa käytännössä sitä, että jo ennen tilintarkastusta tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Olennaisen virheellisyyden riski koostuu kahdesta osasta, toimintariskistä ja kontrolliriskistä. ISA-standardeissa tällaista jaottelua ei nähdä, vaan viitataan olennaisen virheellisyyden riskin kokonaisarviointiin. (Halonen, Steiner 2009, 169) ISA-standardien mukaan tilintarkastaja voi halutessaan tällaisen jaotellun tehdä käytännön näkökohtien ja hänen valitsemista tarkastustekniikoista ja –metodologioista riippuen. (ISA 200: A40)

Pelkkä riskienarviointi ei tuota tarpeeksi luotettavaa tilintarkastusevidenssiä tilintarkastuslausunnon antamiseksi. (ISA 315: 6) Olennaisia virheellisyyksiä tulee arvioida tilinpäätöstasolla sekä kannanottotasolla tilien saldojen, tilinpäätöksessä esitettävien tietojen ja liiketapahtumien lajien osalta. Kannanottotasolla tarkoitetaan sitä kuinka tieto voi olla altis virheellisyydelle silloin kun siitä raportoidaan. Toisin sanoen ilmoitetaan virheellinen tieto. (Halonen, Steiner 2009, 169)

7.1.1 Toimintariski

Toimintariski koostuu virheellisestä kannanotosta koskien tilin saldoa, liiketapahtuman lajia tai tilinpäätöksessä esiintyvää tietoa. Se voi olla olennainen virhe yksinään tai siitä

voi tulla olennainen vasta yhdistettynä muihin virheellisyyksiin. (Halonen, Steiner 2009, 176)

Tavanomaista suurempi toimintariski on tileissä, joille kirjatut arvot ovat kirjattu epävarmoina tai epävarmoista laskelmista. Toimintariskiä arvioidessa tulee myös kiinnittää huomioita yrityksessä vallitseviin olosuhteisiin, jotka voivat aiheuttaa liiketoimintariskejä. (ISA 200: A38)

7.1.2 Kontrolliriski

Kontrolliriski muodostuu yrityksen sisäisen valvonnan tehokkuudesta estää tai havaita ja korjata ajoissa tilien saldoja, liiketapahtumien lajeja tai tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja koskevissa kannanotoissa olevia mahdollisia virheellisyyksiä. Nämä voivat olla olennaisia yksinään tai muiden virheellisyyksien kanssa yhdessä. (ISA 200: 13)

Kontrolliriskiin vaikuttaa se, kuinka tehokkaasti yrityksessä hoidetaan sisäistä valvontaa. Toimivan johdon siis kuuluisi suunnitella, ottaa käyttöön ja pitää yllä sisäistä valvontaa, joka vastaa tunnistettuihin riskeihin, jotta tilinpäätöksessä ei olisi olennaisia virheellisyyksiä. Luontaiset rajoitteet vaikuttavat myös sisäiseen valvontaan siten, että tilinpäätökseen voi päätyä olennaisia virheellisyyksiä. Luontaisia rajoitteita ovat mm. inhimilliset virheet ja erehdykset, yhteistyössä epärehellisesti kierretyt kontrollit tai se että toimiva johto sivuuttaa kontrolleja. Jokaisessa yhteisössä on siis pieni määrä kontrolliriskiä. (Halonen, Steiner 2009, 199-200)

7.2 Väärinkäytösrisi

Tilinpäätöksen virheellisyydet koostuvat usein joko virheestä tai väärinkäytöksestä. Näiden kahden välinen ero on se, onko teko ollut tahallinen vai tahaton. Väärinkäytös on laaja käsite, mutta tilintarkastuksessa sillä tarkoitetaan sellaista väärinkäytöstä, jolla aiheutetaan tilinpäätökseen olennainen virheellisyys. (Halonen, Steiner 2009, 177)

Tässä riskissä tarkoitetaan väärinkäytöksellä tahallista tekoa, jonka on tehnyt toimiva johto, henkilökunta tai hallintoelimet tai näiden yksittäinen jäsen, tavoitteena saada etu vilpillisen menettelyn avulla. (ISA 240: 11a)

Ammatillinen skeptisyys on avainsana tilintarkastajan työssä. Tilintarkastusta tehdessä tulee ottaa huomioon tilanne, että toimivalla johdolla olisi mahdollisuus ohittaa kontrollit, sekä se ettei tilintarkastustoimenpiteet ole välttämättä yhtä tehokkaita havaitsemaan väärinkäytöksiä kuin tahattomia virheitä. (ISA 240: 8)

7.3 Merkittävät riskit

Merkittäväksi riskiksi kutsutaan riskiä, joka on tunnistettu ja arvioitu olennaiseksi virheellisyydeksi. Tällainen edellyttää tilintarkastajan mielestä erityistä harkintaa, mutta vielä ei oteta huomioon kontrollien vaikutusta kyseiseen riskiin. (ISA 315: 27) Normaalit tilintarkastusriskit (asiakkaan asettamat liiketoiminnan tavoitteet) sekä liiketoimintariskit (liiketoiminnan tavoitteiden saavuttamisesta aiheutuvat riskit) pitävät sisällään merkittäviä riskejä, joita tulee arvioida. (Halonen, Steiner 2009, 223)

Tilintarkastajan tulee huomioida merkittävää riskiä arvioidessaan kuinka monimutkaisia liiketapahtumat ovat, onko kyseessä oleva riski väärinkäytösriski, onko riski yhteydessä lähipiiritoimintoihin, vaikuttaako riskiin liittyvät liiketapahtumat epätavallisilta tai onko jotkin tapahtumat hyvin kaukaisia liiketoimintaan liittyen. Kun riski on tunnistettu merkittäväksi, tulee arvioida kontrollien toimivuus. (ISA 315: 28)

8 TASOT

Oleannaisten virheellisyyksien riskejä arvioidaan tilinpäätöstasolla sekä kannanottotasolla. Nämä kyseiset tasot viittaavat siihen kuinka laajasti mahdollinen virheellisyys vaikuttaa tilinpäätökseen tai jopa koko liiketoimintaan.

8.1 Tilinpäätöstasolla

Tilinpäätöstasolla olennaisen virheen riski tarkoittaa sellaisia riskejä, jotka liittyvät ja vaikuttavat tilinpäätökseen kokonaisuutena ja mahdollisesti tätä kautta niillä on myös vaikutus useaan kannanottoon. (ISA 200: A35) Kyseiset olennaisen virheellisyyden riskit ovat niin laajalle ulottuvia, ettei voida katsoa tilinpäätöksen olevan laadittu tilinpäätösnormiston mukaisesti. (Halonen, Steiner 2009, 170)

Tilinpäätöstason riskit voivat johtua yleisestä tilanteesta esimerkiksi heikentyvä taloustilanne tai puuttuva valvontaympäristö. Toimivan johdon puuttellinen pätevyys on myös riski, joka vaikuttaa laajalti koko tilinpäätökseen. (Halonen, Steiner 2009, 171)

8.2 Kannanottotasolla

Kannanottotasolla arvioitavien riskien avulla tehdään päätös tilintarkastustoimenpiteistä ja tarvittavista tilintarkastusevidenssien hankkimisesta. Liiketahtumien lajeja, tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja ja tilin saldoja koskevia kannanottoja arvioitaessa pystytään helpottamaan suunnitteluvaiheessa päätettävien tilintarkastustoimenpiteiden ajoitusta, luonnetta ja laajuutta. Edellä mainittujen kolmen ryhmän avulla tilintarkastaja muodostaa arvion virheellisyyksistä. (Halonen, Steiner 2009, 172)

Tilintarkastajan käyttämiä kannanottoja ovat seuraavat ryhmät:

Oikeellisuus – Kirjatut liiketahtumat ovat asianmukaisesti kirjattu. Kaikki informaatio tilinpäätöksessä on oikein.

Täydellisyys – Kaikki liiketapahtumat ja muut tapahtumat on kirjattu. Kaikki tiedot mitä tilinpäätöksessä tulee esittää, on esitetty.

Olemassaolo – Velat, oma pääoma ja varat ovat olemassa.

Katko – Kaikki tapahtumat ovat kirjattu oikealla tilikaudella.

Luokittelu – Kaikki on kirjattu oikeille, omille tileilleen. Tilinpäätöksen tiedot ovat selkeät ja taloudellinen informaatio on asianmukaisesti esitetty ja kuvattu.

Tapahtuminen – Kaikki tapahtumat ovat kuuluneet yhteisölle.

Oikeudet ja velvoitteet – Yhteisöllä on määräysvalta varoihin ja velat ovat sen velvoitteita.

Ymmärrettävyys – Taloudellinen informaatio on asianmukaisesti esitetty ja kuvattu. Tilinpäätöksen tiedot ovat selkeät.

Arvostaminen ja kohdistaminen – Arvostamisesta ja kohdistamisesta johtuvat oikaisut ovat asianmukaisia. Tilinpäätösinformaatio on esitetty oikein ja määrät ovat asianmukaiset.

(Halonen, Steiner 2009, 174)

8.3 Riskien kartoitus

Riskein kartoituksessa tulee myös tehdä tiedusteluja yrityksen toimivalle johdolle ja muille henkilöille, joilta tilintarkastaja uskoo saavansa apua todennäköisen väärinkäytöksen jäljittämiseksi. Lisäksi tulee tehdä analyttisiä toimenpiteitä, eli tunnistaa poikkeuksellisia liiketapahtumia, seurata suuria summia, kehityssuuntia ja suhdelukuja joilla saattaa olla vaikutusta tilintarkastukseen. Havainnointi ja yksityiskohtainen tarkastus yhteisön toimintoihin, kirjanpitoaineistoon ja sisäisen valvonnan käsikirjoihin, dokumentteihin kuten liiketoimintasuunnitelmaan, johdon

raportteihin kuten välitilinpäätökseen sekä tuotantolaitoksiin ja yhteisön toimitiloihin esimerkiksi varastotarkastuksen puitteissa. (ISA-standardi 315: A6-A11)

Tilintarkastajan tulee arvioida onko asiakassuhteiden hyväksymis- ja jatkamisprosessien tiedot relevantteja. Myös sillä on vaikutusta hyödyntääkö tilintarkastaja omia edellisvuosien tilintarkastushuomioita kyseisestä yhteisöstä. Olennaisten virheellisyyksien riskin minimoimiseksi tulisi tilintarkastajan selvittää onko edellisen tilintarkastuksen jälkeen tapahtunut relevantteja muutoksia, jotka vaikuttavat nyt uuden tilinpäätöksen tarkastamiseen. (ISA 315: 7)

9 KIRJALLISET VAHVISTUSILMOITUKSET

9.1 Vahvistusilmoituskirje

Tilintarkastusevidenssin osaksi tai tukemaan sitä, tulisi saada yrityksen toimivalta johdolta, joilla on tilinpäätökseen liittyvien asioiden tuntemus ja velvollisuus tilinpäätöksen laatimisesta, kirjallinen vahvistusilmoitus. (ISA 580: 7 & 9) Kirjallinen vahvistusilmoitus takaa sen, että toimiva johto on antanut täydelliset tiedot tilintarkastajalle ja että johto on täyttänyt velvollisuutensa tilinpäätöstä laatiessa. Vahvistusilmoituskirje takaa myös sen, että tilinpäätös ja siinä esiintyvät kannanotot ovat relevanttia tilintarkastusevidenssiä. (ISA 580: 11 & 6)

Käytännössä vahvistusilmoituskirjeellä toimiva johto vakuuttaa, että he hyväksyvät oman osuutensa väärinkäytösten havaitsemisessa ja ennaltaehkäisyssä valvonnan ylläpidon, suunnittelun ja toteutuksen tiimoilta. Heidän tulee ilmoittaa tilintarkastajalle jos on olemassa epäily tai tieto väärinkäytöksestä, johon yrityksen sisällä oleva henkilö on syyllinen sekä ovat antaneet arvion, onko riskiä siitä, että tilinpäätös on virheellinen väärinkäytösten osalta. (ISA 240: 39)

9.1.1 Muoto

Vahvistusilmoituskirjeen tulee olla kirjeen muodossa ja osoitettuna tilintarkastajalle. (ISA 580: 15) Vahvistusilmoituskirjeen anto kirjallisesti voi joissain tapauksissa parantaa johdon huolellisuutta tilinpäätöksen osalta ja tätä kautta myös vahvistusilmoitusten laatu paranee. (ISA 580: A1) Suullinen vahvistuskirje ei toimita samanlaista peloitetta kuin kirjallinen.

Kirjallinen vahvistusilmoituskirje tulee saada ennen tilintarkastuskertomukseen päivätyä päivää ja sen tulee koskea kaikkia tilikausia, jotka tilintarkastuskertomuksessa on mainittu. Jos nykyinen johto ei ole ollut toimivallassa kaikkina tilikausina, joita tilintarkastus ja tilintarkastuskertomus koskee, voi tilintarkastaja silti vaatia heiltä kaikkia tilikausia koskevan kirjallisen vahvistusilmoituksen. Se ettei ole ollut tehtävissä

aiemmilla tilikausilla, ei poista tai vähennä velvollisuutta tilinpäätöstä kohtaan. (ISA 580: A15, A17-18)

9.1.2 Luotettavuus

Jos tilintarkastajalla on epäily toimivan johdon rehellisyydestä, eettisistä arvoista tai pätevyydestä sekä sitoutumisesta edellä mainittuihin tai jos tilintarkastusevidenssi ja vahvistusilmoitus ovat ristiriidassa keskenään, tilintarkastajan tulee arvioida vaikutus kuinka luotettava vahvistuskirje tilintarkastusevidenssinä on. Hänen tulee arvioida vaikutus tilintarkastuskertomuksen lausuntoon. (ISA 580: 16-18) Myös jos toimiva johto ei anna yhtään vahvistusilmoitusta, tilintarkastajan tulisi ensin keskustella johdon kanssa ja sitten arvioida johdon rehellisyys ja tilintarkastusevidenssin luotettavuus ja sen vaikutus kertomuksen lausuntoon. Tilintarkastuskertomuksen voi myös jättää kyseisestä syystä antamatta. (ISA 580: 19-20)

9.2 Toimeksiantokirje

Tilintarkastustoimeksiannonehdoista sopiminen tehdään toimivan johdon tai hallintoelimen kanssa. Toimeksiannosta sovitut ehdot kirjataan toimeksiantokirjeeseen tai sopimukseen Kirje tai sopimus sisältää tilintarkastajan ja toimivan johdon velvollisuudet, tilintarkastuksen laajuuden ja tavoitteen, maininnan raporttien muodosta ja sisällöstä, sekä siinä tulee mainita, että raportin muoto ja sisältö voi tietyissä olosuhteissa poiketa. (ISA 210: 9-12)

Toisin kuin vahvistuskirje, toimeksiantokirje tehdään kerran, mutta jatkuvissa tilintarkastuksissa tulee arvioida tarviiko toimeksiannon ehtoja tarkistaa ja onko yhteisöä muistutettava toimeksiannon ehdoista. (ISA 210: A28)

9.3 Muut kirjalliset vahvistuskirjeet

Jos tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi, hän voi pyytää muitakin tilinpäätöstä koskevia kirjallisia vahvistusilmoituksia. Kyseiset kirjeet eivät ole osa vahvistuskirjettä vaan mahdollisesti täydentävät sitä. Esimerkkejä tällaisista vahvistusilmoituksista ovat velkojen todellisuuden todistaminen, panttioikeuksien ja rasitteiden olemassaolo, sopimusten noudattaminen, suunnitelmat joilla on vaikutusta varojen ja velkojen arvojen luotettavuuteen. Tilintarkastaja voi pyytää vahvistusilmoituksia yksittäisistä kannanotoista, jotka esimerkiksi hankintaa koskevissa ratkaisuissa. (ISA 580: A2-A8)

10 VÄÄRINKÄYTÖKSISTÄ YLEISESTI

Tilinpäätöksessä esiintyvistä virheellisyyksistä eron virheen ja väärinkäytöksen välillä tekee se, onko se tahaton vai tahallisesti tehty. Sellaiset väärinkäytökset, joista aiheutuu tilinpäätökseen olennainen virheellisyys, ovat tilintarkastajan huomion kohteena. Tilintarkastajan kannalta relevantteja virheellisyyksiä ovat varojen väärinkäytön aiheuttamat ja vilpillisen talouden raportoinnista aiheutuneet virheellisyydet. (ISA 240: 2)

10.1 Ymmärtäminen ja havainnointi

Väärinkäytösten havaitsemiseen vaikuttaa suuresti se, että todellisten ja havaittujen väärinkäytösten ero on suuri. Väärinkäytökset tulisi käsitellä erillään muusta riskianalyysistä, joka tilinpäätöksestä ja yrityksestä tehdään. Tällä tavoin saadaan väärinkäytösriski profiloitua ja profiloinnista saadut tiedot välitetään johtajille, jotka ensisijaisesti vastaavat väärinkäytösten ehkäisemisestä ja havainnoinnista. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 59)

Ensisijainen vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta on yrityksen johdolla ja hallintoelimillä. Tämän toteutuminen vaatii kuitenkin äärimmäistä rehellisyyttä ja eettistä käyttäytymistä. (ISA 315: 4) Yrityksen sisäisen valvonnan toteuttaman profiloinnin tarkoituksena on tunnistaa omaisuuseriä, väärintekijöitä, toteutettavissa olevia väärinkäytösmetodeja sekä arvioida jokaisen metodin mahdollisia haittavaikutuksia ja laajentaa myös työntekijöiden tietoutta olemassa olevista väärinkäytösriskeistä. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 60)

Väärinkäytöksestä tietämättömän on hyvin hankala havainnoida sitä. Hallinnon tarkastus ja tiedon analysointi voi auttaa löytämään epäilyttävää toimintaa tai poikkeavia liiketoimia, mutta lopulta niiden osuus väärinkäytöksien estämiseksi on hyvin pieni. KPMG:n maailmalaajuisesti teettämän tutkimuksen mukaan vain 16 prosenttia tapahtuneista väärinkäytöksistä voitiin havaita hallinnon tarkastuksen avulla. Suurin osa (24%) havaituista väärinkäytöksistä tuli nimettömien vihjeiden tai

muodollisten ilmiintokanavien kautta. 8% väärinkäytöksistä ilmeni reklamaatioiden kautta ja 6% kolmannen osapuolen kautta. Näitä kolmanisa osapuolia olivat usein pankki tai verohallinto. (Kpmg, Yritysjohdo tekee yhä enemmän väärinkäytöksiä 2011)

10.2 Tekijät

KPMG tilintarkastusyhteisön teettämän maailmalaajuisen tutkimuksen mukaan hallitusten jäsenet ja pääjohtajat tekevät nykyisin enenevissä määrin väärinkäytös rikoksia. Tutkimuksen mukaan vuonna 2011 hallitusten jäsenten tekemien väärinkäytösten määrä lisääntyi vuodesta 2007 11%:sta 18%:sta ja samalla aikavälillä pääjohtajien väärinkäytökset nousivat 11 prosentista 27 prosenttiin. (Kpmg, Yritysjohdo tekee yhä enemmän väärinkäytöksiä 2011)

KPMG:n tutkimuksen mukaan yli puolet väärinkäytöstapauksista oli kokeneiden ja pitkään yrityksessä työskennelleiden henkilöstön jäsenten tekemiä, joko kavallus tai muu hankintatoimeen liittyvä väärinkäytös. Kolmannes kyseisistä väärinkäytöksistä oli korrupioon tai lahjontaan osallistumista. Kyseisellä kokeneella henkilökunnalla on valmiudet ohittaa kontrollit helpommin sillä heihin luotettiin enemmän. (Kpmg, Yritysjohdo tekee yhä enemmän väärinkäytöksiä 2011)

Potentiaalisia väärintekijöitä ovat myös osakkuusyhtiöt, kolmannet osapuolet, yhteishankkeet, tiedonvälittäjät, asiakkaat, kilpailijat sekä nykyiset ja aiemmat epärehelliset työntekijät ja heidän mahdolliset apurit. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 69)

11 VÄÄRINKÄYTKÖSIEN TUNNISTAMINEN JA RAPORTOINTI

Jotta väärinkäytöksiä havainnoidaan, tulee tilintarkastaja olla kyyninen ja epäilevä. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 92) Tilintarkastuksen suunnittelu- ja toteutusvaiheessa tilintarkastajan tulee noudattaa kokoajan ammatillista skpetisyyttä tiedostaen, että tilinpäätös voi sisältää olennaisia virheellisyyksiä. (ISA 200: 15) Ensisijainen vastuu väärinkäytösten tunnistamisesta ja torjunnasta kuuluu yritysten johdolle. Hallintoelinten valvomana toimivan johdon olisi syytä edesauttaa väärinkäytösten ehkäisemistä ja painottaa pelotteita, joita väärinkäytöksien tekemisestä voi seurata. Ehkäisemisen kautta tilaisuudet väärinkäytösten tekemiseen saattaisivat vähentyä sekä pelotteiden kautta väärinkäytökset vähenisivät kiinnijäämisen ja rangaistuksen todennäköisyyden vuoksi. (ISA 240: 4)

Tilintarkastusyhteisö KPMG:n teettämän tutkimuksen mukaan nykyinen taloustilanne ajaa ihmisiä tekemään kavalluksia. Viime aikainen nousu talousrikosten määrässä johtuu sekä yritysten, mutta myös yksityishenkilöiden tekemisistä. Erityisesti brittiläisten yritysten tekemissä petoksissa oli henkilökunnan tai johdon osuus 80% kaikista petoksista, jotka aiheuttivat taloudellisia menetyksiä. (Laaksonen, 2013)

11.1 Merkkejä väärinkäytöksistä

Väärinkäytöksistä kertovat merkit voivat olla hyvin pieniä ja hienovaraisia, jolloin tämä merkki voi kadota jo huonosti tehdyn kirjanpidon myötä. Tilintarkastajan olisi kuitenkin hyvä seurata seuraavia tuntomerkkejä yrityksen, henkilökunnan, prosessien ja järjestelmien vilpillisyydestä. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 94)

Usein yrityksestä lähtevä virheellisyys tilinpäätöksessä lähtee ylimmän johdon käsistä. Tappiot ja myyntikatteen supistuminen, budjettivalvonnan piittaamattomuus, puuttuvat tositteet ja salailu ovat vihjeitä, jotka saattavat viitata väärinkäytöksiin. Yleisesti tuloksen huononemiseen voi liittyä väärinkäytös ja se voi olla varoitus tulevasta konkurssista. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 96)

Toimiva johto tai hallintoelimet voivat myös kieltäytyä antamasta tilintarkastajalle tämän kaipaamaa tilintarkastusevidenssiä, jotta tämä pystyisi arvioimaan jos on tapahtunut tilinpäätöksen kannalta olennainen säädösten ja määräysten noudattamatta jättäminen. (ISA 250: 26) Tämä kuitenkin vaikuttaa tilintarkastustoimeksiannon jatkuvuuteen tai mahdollisesti tilintarkastuskertomuksen muotoon. (ISA 250: A16)

Henkilökunnan väärinkäytöksistä voi kertoa muuttunut käytös, pitkät poissaolot, toisen liiketoiminnan harjoittaminen työpaikalla tai leveä elämäntyyli. On kuitenkin huomioitava, ettei muuttunut käyttäytyminen johdu väärinkäytöksistä vaan voi olla jotakin henkilökohtaisesta elämästä kumpuavaa. Tällaisessa tilanteessa lähimmän esimiehen tulisi ensin arvioida tilanne, onko syytä epäillä väärinkäytöstä ja jos on, raportoida siitä ylemmälle johdolle. Ongelmana tässä on se, että esimies voi olla mukana väärinkäytöksessä. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 96)

Viitteitä väärinkäytöksen toteutumisesta antaa myös yrityksen maksamat ylisuuret palkkiot tai sen myöntämät lainat lähipiirille tai muille sen enempää laskua erittelemättä. Mahdolliset käteismaksut, jotka eivät ole tavallisia yrityksessä tai liiketoimintalalla tulisi myös selvittää. Lisäksi ostot, jotka merkittävästi ylittävät tai alittavat markkinahinnat sekä ulkomaanmaksuihin liittyvät tapahtumat esimerkiksi niin, että maksu päättyy erimaahan kuin mistä tuote on ostettu. (ISA 250: A13)

Prosesseja koskevat väärinkäytökset ovat usein poikkeavuudet asiakirjoissa tai liiketapahtumissa. Näihin ensimmäisenä kohtaa kirjanpitäjä, mutta tilintarkastuksessa tilinpäätöstä tutkiessa kyseisten ongelmien kuuluisi näkyä. Sen sijaan järjestelmien väärinkäyttöihin voi puuttua työpaikalla. Tällaisia väärinkäytöksiä ovat esimerkiksi useat, epäonnistuneet sisäänkirjaukset työpaikan käyttöjärjestelmään, kirjautumiset työpaikan ulkopuolella, epätavalliseen vuorokaudenaikaan sekä epätavallinen verkkoliikenne. (Samociuk, Iyer, Lehtosuo 2004, 99-100)

11.2 Väärinkäytös epäilyn ja tunnistamisen jälkeiset toimenpiteet

Jos määräysten ja säädösten noudattamatta jättämisestä tulee informaatioita tilintarkastajalle, hänen tulee arvioida tiedon oikeellisuutta ja hankkia lisäinformaatioita,

jotta väärinkäytöksen vaikutusta tilinpäätökseen pystytään arvioimaan. Muutoin jos väärinkäytösepäily on varma, tulee keskustella toimivan johdon tai hallintoelinten kanssa. Jos näillä ei ole esittää todisteita väärinkäytös epäilyn virheellisyydestä, tulee tilintarkastajan harkita juridista neuvontaa. (ISA 250: 18-19)

Jos väärinkäytöksestä ei ole tarpeeksi evidenssiä, tulee tilintarkastajan harkita olemassa olevan informaation vaikutusta tilintarkastajan lausuntoon. Lisäksi tulee huomioida tilintarkastuksen muita osa-alueita kuten riskien arviointia ja ylemmän johdon kirjallisen vahvistuskirjeen luotettavuutta. (ISA 250: 20-21)

11.3 Raportointi

Jos tilintarkastaja ei pysty ratkaisemaan onko määräyksiä ja säädöksiä jätetty noudattamatta, tulee tilintarkastajan arvioida tämän vaikutusta tilintarkastuslausuntoon. Tämä silloin jos epävarmuus säädösten noudattamisesta johtuu olosuhteista eikä hallintoelinten tai toimivan johdon asettamista rajoitteista. (ISA 250: 27) Myös tilintarkastusdokumentaatioon pitää sisällyttää epäilyt määräysten ja säädösten noudattamatta jättämisestä. (ISA 250: 29)

Jos tilintarkastaja arvioi, että väärinkäytökset ovat tahallisia ja olennaisia tulee tilintarkastajan kommunikoida näistä hallintoelimen kanssa. Jos tilintarkastaja epäilee hallintoelimen tai toimivan johdon olevan mukana väärinkäytöksessä, tulee kommunikoida asiasta seuraavalle yhteisön ylemmälle tasolle. Jos tälläistä tasoa ei ole tai tilintarkastaja ei usko kommunikoinnin tuottavan tulosta, tai hänellä on epävarmuus siitä kenelle tulisi raportoida, tilintarkastajan tulisi harkita olisiko juridisesta neuvonnasta apua. (ISA 250: A23-24)

12 TILINTARKASTAJAN VELVOLLISUUDET

Tilintarkastajan velvollisuus on tunnistaa tilinpäätöksen virheellisyys, joka on tullut määräysten ja säännösten noudattamattomuudesta. Hänen tulee hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös ole olennaisesti virheellinen kokonaisuutena virheen tai väärinkäytöksen vuoksi. Kuitenkin luontaisten rajoitteiden vuoksi ei voida kokonaan sulkea pois mahdollisuutta riskistä, että jokin tilinpäätökseen sisältyvistä olennaisista virheellisyyksistä jää havaitsematta. Mitä kauempana tilinpäätöksestä kuvastuvista tapahtumista väärinkäytös tai säännösten ja määräysten noudattamatta jättäminen on, sitä todennäköisempää on ettei tilintarkastaja tunnista sitä tai kuule siitä. (ISA 250: 4-5)

Säännösten ja määräysten noudattamatta jättäminen jaotellaan kahteen eri ryhmään. Säännöksiin ja määräyksiin, jotka vaikuttavat suoraan olennaisesti tilinpäätöksessä esitettäviin lukuihin ja tietoihin, joista tilintarkastajan tulee hankkia riittävästä tilintarkastusevidenssiä. Sekä säännöksiin ja määräyksiin, jotka eivät vaikuta suoraan tilinpäätöksen lukuihin vaan yleisen liiketoiminnan jatkamiseen tai rangaistusten välttämiseksi. Näiden säännöksien ja määräyksien noudattamatta jättäminen vaikuttaa myös tilinpäätökseen olennaisesti. Nämä havaitakseen tilintarkastajan tulee suorittaa tarkastustoimenpiteet, jotka yleisesti auttaa tunnistamaan väärinkäytökset. (ISA 250: 6 & 7)

12.1 Tilintarkastusevidenssin osuus velvollisuuksissa

Tilintarkastajan tulee hankkia kohtuullinen varmuus siitä ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheellisyyksiä. Tällöin tilintarkastusevidenssiä tulee olla tarpeeksi ja sen tulee olla laadukasta, tarkoitukseen soveltuvaa. Luotettavuuteen vaikuttaa evidenssin lähde ja hankkimishetkellä vallinneet olosuhteet. Jos epäillään väärinkäytöstä, hankitaan tilintarkastusevidenssiä enemmän, jotta varmistuttaisiin epäilystä. Tilintarkastusevidenssin heikkoa laatua ei kuitenkaan korvata määrällä. (ISA 200: A28-A31)

12.2 Toimenpiteet väärinkäytöksiä tunnistamiseksi

Toimivalta johdolta tai hallintoelimiltä tulee pyytää kirjallinen vahvistusilmoitus. Tilintarkastusevidenssiä hankittuaan tilintarkastajan tulee keskustella ja tiedustella toimivalta johdolta, kuinka he ovat noudattaneet säännöksiä ja määräyksiä. Jos toimiva johto on käynyt lupa- ja säännöstelyviranomaisten kanssa kirjeenvaihtoa, tulee tehdä yksityiskohtainen tarkastus kyseiselle kirjeenvaihdolle. Lisäksi tilintarkastajan on oltava erittäin tarkka tehdessään normaaleja tilintarkastustoimenpiteitä, jottei väärinkäytös tai sen epäily jää huomaamatta. (ISA 250: 13-16)

12.3 Säännösten ja määräysten noudattamatta jättäminen

Tilintarkastajan havaittua väärinkäytösepäilyä tulee hänen keskustella hallintoelinten kanssa, jos kokee että heiltä olisi mahdollista saada lisää tilintarkastusevidenssiä kyseisen löydön tueksi. Jos hallintoelimiltä ei saa vastauksia esitettyihin kysymyksiin, voi tilintarkastaja keskustella kyseisen yrityksen lakimiehen kanssa ja jos tämäkään ei onnistu, tulee hankkia juridista neuvontaa itselle. (ISA 250: A15-A16)

Tilintarkastajan tulee arvioida säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisen vaikutuksia suhteessa muuhun tilintarkastukseen. Riskiarviointi ja vahvistuskirjeet joutuvat myös arviointiin, voidaanko näihinkään luottaa jos jokin väärinkäytös on havaittavissa. Löydettyjen säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisen eli väärinkäytösepäilyjen vahvistamiseksi tulee selvittää teon mahdollisten peittelyyrityksien ja kontrollien noudattamattamisen suhde sekä selvittää onko väärinkäytöksessä ollut mukana johtoa jolla on suuri päätäntävalta. (ISA 250: A17)

Jos säädösten ja määräysten noudattamatta jättäminen on havaittu, voi tilintarkastaja tapauksesta riippuen pyytää johtoa korjaamaan asian. Jos johto kieltäytyy, voi tilintarkastaja harkita toimeksiannosta luopumista. Jos toimeksiannosta ei voi luopua, tulee tilintarkastajan harkita mukautetun lausunnon lisäämisestä tilintarkastuskertomukseen koskien säädösten ja määräysten noudattamatta jättämistä. (ISA 250: A18)

13 ESIMERKKI TAPAUKSIA

13.1 X Oy

Aamulehdessä 2.1.2013 julkaistiin kirjoitus erään klinikan monista talousrikoksista. Kaksi lääkäriä ajautuivat praktiikan kanssa konkurssiin 1990-luvun alussa. Tällöin kumpikin saivat mittavat vahingonkorvaus vaatimukset ja vuosien mittaan korvausten summa nousi miljoonaan euroon kummallekin. (Björksten 2013)

Lääkärit eivät haluneet maksaa korvauksia, joten ryhtyivät X Oy:n kautta veronkiertoon. Asiakkaiden maksamia laskuja ja yrityksen maksamia palkkoja ei kirjattu X Oy:n kirjanpitoon ja potilaiden Kela-korvaukset kirjattiin velaksi kyseisille lääkäreille. He perustivat Viroon kaksi pöytälaatikkoyritystä, jotka laskuttivat X Oy:tä. Tällä tavoin X Oy ei maksanut valtiolle työnantaja maksuja ja koska kirjanpito näytti todellista heikommalta, ei X Oy joutunut maksamaan myöskään yritysveroja. Sen sijaan palkkaa nostettiin näiden kahden lääkärin toimesti monia kymmenniä tuhansia euroja. (Björksten 2013)

Lääkärit vetivät myös lähipiirinsä mukaan toimintaan siten, että sukulaisesta tehtiin X Oy:n johtaja ja toinen sukulainen osti X Oy:n käyttämän kiinteistön. Näihin toimiin eivät lääkärit pystyneet sillä molemmilla oli luottohäiriömerkinnät. Lisäksi kirjanpitoa väärennettiin toisen lääkärin ex-vaimon avulla, jolle kyseinen lääkäri ei maksanut elatusapua mittavista tuloistaan huolimatta vaan kunta joutui hoitamaan maksut. (Björksten 2013)

HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutinen kommentoi tapausta seuraavanlaisesti kysyttäessä kuinka tälläisen toiminnan olisi voinut havaita:

”Alkutekijöissä yritykseen tulisi aina tutustua riittävän hyvin, jotta tietää esimerkiksi montako henkilöä yrityksessä on töissä. Tämän kautta esimerkissä oleva palkkojen kirjaamatta jättäminen olisi voinut tulla ilmi. Yhtenä esimerkkinä mieleen tulee, että vastaavanlaisissa yrityksissä voi kiinnittää huomiota aseman katteisiin ja verrata niitä toisien vastaavanlaisten yritysten katetuotoihin. Näin voisi päästä kiinni siihen millainen lääkäriaseman katteen yleisesti olettaen tulisi olla.”

13.2 Korkeimman hallinto-oikeuden päätös 28.10.2002/2733

Asunto-osakeyhtiö omisti asuinrakennuksen johon kuului kaksi asunto. Toisessa asunnossa B, oli havaittu merkkejä kosteusvauriosta. Varsinaisen yhtiökokouksen päätöksen mukaan kosteuskartoitus oli tarkoitus suorittaa myös asunnossa A. Asunnon A haltija ei kuitenkaan suostunut päästämään hallituksen valtuuttamia henkilöitä asuntoon. Asunto-osakeyhtiölain 70§:n mukaan hallituksen jäsenet olivat valtuutettuja saamaan virkavallan apua huoneiston kosteusmittauksen toteuttamiseksi. (Finlex 2002, 28.10.2002/2733)

HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutinen, oletko työskennellyt paljon asunto-osakeyhtiöiden parissa? Minkälaisia väärinkäytöksiä asunto-osakeyhtiöt tekevät?

”Isännöitsijällä on mahdollisuus esimerkiksi tehdä tekaistuja laskuja tai lainata taloyhtiöstä raha. Hallituksen jäsenet taas saattavat tehdä sellaisia remontteja omiin asuntoihinsa, joiden korvaaminen ei kuulu taloyhtiölle. Vaarallisia työyhdistelmiä saattaa syntyä jos isännöitsijä toimii myös hallituksessa ja jos hän osallistuu palkkioiden päättämiseen.”

13.3 Muita esimerkkejä

HTM-Päivillä 1.2.2013 luennoi CIA Eila Koivu, BDO Oy:stä ja hän kertoi seuraavia esimerkkejä väärinkäytöksistä, joita on tullut vastaan tilintarkastuksissa.

Esimerkki 1. Kaukaisen pienehkön tytäryhtiön toimitusjohtaja maksatti itsellensä palkan kahdesti kuukaudessa. Palkkahallinto toimi ostopalvelun kautta. Toimitusjohtaja muunmuassa hävitti kirjanpidon tositteita ja väärensi pääkonttorin johtajan allekirjoituksen päästäkseen kalliille johtamiskurssille. Tosiasiassa tytäryhtiön toimitusjohtaja käytti saamansa rahat huumeisiin.

HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutinen kommentoi kyseistä tapausta.

”Kyllä tilintarkastaja saattaisi huomata, että kyseisen henkilön palkka on tuplaantunut. Jos samassa kuussa on maksettu palkka kahdesti, varsinkin samalle henkilölle. Kuitenkin myös yhtiön sisäisen kontrollin olisi oltava hyvä. Yrityksen tulisi tarkistaa toimitusjohtajan tekemiä päätöksiä ja seurata mitä ostoksia henkilö tekee. Tilintarkastajan on vaikea tietää, mitä on sovittu esimerkiksi kyseisestä johtamiskurssista, koska kaikkea ei kuitenkaan voi aina tarkastaa. Näin tilintarkastajan on vaikea puuttua kyseisen tyyppiseen ongelmaan jos se on esimerkiksi otannan ulkopuolella.”

Esimerkki 2. IT-yrityksen johtaja osti yrityksen varoilla kannettavia tietokoneita ja muuta elektroniikkaa. Hän hyväksytti laskut henkilöllä, jolla oli paljon hyväksyttäviä laskuja, mutta toimi niin että jakoi laskujen hyväksymisen eri henkilöille. Yrityksellä ei ollut käyttöomaisuus kirjanpitoa ja budjettipoikkeamiin ei puututtu eikä niihin esitettyihin syihin. Vuosien toiminnan jatkumisen jälkeen alaiset paljastivat johtajan. Kävi ilmi, että johtaja oli myynyt osan elektroniikasta lähimaihin ja osan vienyt kotiin.

HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutinen:

”Tilintarkastajan tulisi huomata jos vaikka yrityksessä on työntekijöitä 20 ja on ostettu 100 kannettavaa tietokonetta. Tällaisessä tilanteessa pitäisi selvittää mihin koneet ovat lopulta päätyneet. Yrityksellä ei välttämättä ole tehty budjetteja, koska ne eivät ole pakollisia. Pakollisia budjettiesitykset ovat asunto-osakeyhtiöissä. Varastokirjanpito ei ole pakollinen, mutta jos varastoa on, on oltava myös inventaariluettelo. Kyseisen esimerkin kohdalla varasto-/inventaarilista ei olisi välttämättä auttanut sillä läppärit eivät mene varastoon vaan ne saa kirjata suoraan kuluksi. Laskujan hyväksymistä myös katsotaan tilintarkastuksessa, onko puumerkkiä ja onko niitä näin hyväksyty, mutta esimerkki tapauksen kohdalla väärinkäytös on haastellista huomata ja puumerkit ovat varmasti ok, sillä laskut hyväksyttiin eri henkilöillä. Lopulta tällaista väärinkäytöstä ei välttämättä ole hankala havaita jos vertaa ostettujen koneiden määrää työntekijöiden lukumäärään.”

14 HAASTATTELU

Teoriaa tukemaan haastattelin HTM-tilintarkastaja Jorma Nuutista, joka vastasi seuraaviin haastattelukysymyksiin.

Kuinka hyvin luotat jo pelkkään riskiluokitteluun ja asiakkaan tuntemiseen?

”Vaikka asiakkaan tuntisi kuinka hyvin, aina on tehtävä tietyt tarkastustoimenpiteet. Jos tiedät asiakkaan luotettavaksi ja tuntee asiakkaan harjoittaman toiminnan hyvin, ei tarvitse välttämättä tehdä niin laajaa tarkastusta. Lisäksi vahvistukirje, joka saadaan kirjallisena yrityksen johdolta on tavallaan vakuus johdolta siitä ettei tilinpäätös sisällä väärinkäytöksiä. Vahvistuskirjeita voi muokata yrityksen toimintaa paremmin kuvaavaksi tarvittaessa, mutta niin ettei se menetä merkitystään.”

Onko riskiluokittelu tehtävä jo ennen vuosittaisen tarkastuksen aloittamista?

”Riskiluokittelua täytetään omiin muistiinpanoihin ennen tarkastusta. Kuitenkin tilintarkastuksen aikana voi tulla esiin jotakin huomioita, jolloin riskiluokittelua tulee täydentää myös tilintarkastuksen aikana.”

Kohteletko vanhoja asiakkaita tuttavallisemmin vai varauksellisesti? Entä kollegasi?

”Asiakkassuhteet eivät saa antaa vaikuttaa tilintarkastuksen tekemiseen. Minä ja kollegani kohtelemme asiakkaita asiallisesti ja ystävällisesti, mutta tarkastus tehdään ilman oletuksia ja avoimin silmin.”

Miten toimitaan kun epäillään väärinkäytöstä?

”Se kohta tarkastuksesta käsitellään erittäin hyvin ja perusteellisesti, mistä on tullut epäily väärinkäytöksestä. Asiasta voi kysyä yrityksen johdolta tai työntekijöiltä, tai muilta jotka voisivat tietää asiasta jotakin. Näillä ”haastattelu”toimilla yritetään päästä kiinni siihen, onko väärinkäytösepäily aiheellinen.”

Jos on epäily väärinkäytöksestä jonkin tietyn erän kohdalla, miten tulee tarkastusta jatkaa?

”Kaikki kyseiseen epäilykseen kohdistuvat tapahtumat ja varat on tarkastettava tarkemmin.”

Mitä tehtävä jos huomaa väärinkäytöksen? Otetaanko kuinka yhteyttä viranomaisiin, esimerkiksi poliisiin?

”On tehtävä rahanpesu ilmoitus jos tällaisestä on havaintoja. Raportointi tapahtuu tilintarkastajilla kertomuksen avulla. Saattaa olla myös tilanne, ettei kertomusta voida antaa. Poliisiin tai muihin viranomaisiin ei oteta yhteyttä muutoin kuin rahanpesuilmoituksen muodossa. Tilintarkastaja koskee vaitiolovelvollisuus. On kuitenkin tilanteita, joissa tilintarkastaja voi joutua väärinkäytösepäilyyn tai muun yrityksessä tapahtuneen rikoksen tiimoilta kuulusteluun poliisilaitokselle tai jopa todistamaan oikeuteen. Tällöin tilintarkastaja on velvollinen kertomaan kyseiseen asiaan liittyvät omat tarkastushavaintonsa.”

Millainen on väärinkäytös, jonka ”pelkää” pääsevän ohi tilintarkastuksessa?

”Sellainen joka on peitetty tarpeeksi ammattitaitoisesti. Toisin sanoen väärintekijä on hyvin perillä esimerkiksi kirjanpidosta tai sisäisten kontrollien toiminnasta ja tämän vuoksi onnistuisi kätkemään taidokkaasti väärinkäytöksen. Myös kirjanpitäjien osuuteen on kiinnitettävä erityisesti huomioita. Jos kirjanpitäjällä on tilinkäyttöoikeudet on hänen helppo tekaista ylimääräisiä kirjauksia ja laskuja, joiden havaitseminen on hankalaa. On myös mahdollista, että pienet erät kirjanpidossa, joista ei ole varmaa evidenssiä minne ne ovat päätyneet ja miksi, muodostavat yhdessä suuremman kokonaisuuden, jolloin olennaisen virheellisyyden raja rikkoutuu. Tällaisten pienien erien määrien ja muodon kanssa tulee olla erittäin tarkkaavainen.”

Kuinka usein väärinkäytöksiä tai –apäilyjä tulee vastaan?

”Yritykseen, jossa olen töissä, väärinkäytösepäilyjä tulee karkeasti arvioituna noin kerran vuodessa.”

Miten talousrikoksesta kiinni jääneen yrityksen tilintarkastaja voi joutua mukaan selvittelyyn?

”Tilintarkastajia voidaan pyytää poliisikuulusteluihin ja oikeudenkäynteihin todistajiksi jos asiakasyrityksestä on paljastunut epäily talousrikoksesta. Tällöin siis vaitiolovelvollisuus ei päde vaan tilintarkastajan tulee kertoa kaikki asiaan liittyvä mistä hän tietää tai hänellä on havaintoja.”

Mitä väärinkäytös ennaltaehkäisykeinoja sinulle tulee mieleen? Vahvistuskirjeiden ym. lisäksi?

”Käynnit yrityksissä, tilintarkastus jatkuu koko vuoden.”

Miten ongelmatilanteessa, keneltä tilintarkastaja voi kysyä neuvoa?

”Yhteisöissä pidetään palaverieita, joissa siis keskustellaan kollegoiden kanssa ongelmallisista tapauksista. Kaikilla tilintarkastajilla, vaikka toimisi yksin, olisi hyvä olla ryhmiä, joissa voisi keskustella ongelmatilanteita ja kysyä mielipidettä. Tilintarkastajille järjestetään brunssseja, joissa voidaan myös käydä keskustelua ongelmallisista tapauksista.”

Vaitiolovelvollisuus ei siis koske yhteisöjä tai yksinään tilintarkastuksia tekeviä henkilöitä, jos he keskustelevat kollegoiden kanssa?

”Neuvoa voi kysyä jos ei mainitse kyseisen yrityksen nimeä tai kerro muista yrityksen asioista mitään. Tilintarkastusyhteisössä saa tietenkin puhua kyseisen yrityksen asioista, koska yhdistystä koskee sisäinen vaitiolovelvollisuus. Tilintarkastaja tekee kaikkien yhteisön työntekijöiden kanssa yhteistyötä ja moni työntekijä saattaa tehdä kyseisen yrityksen tilintarkastusta tai ainakin olla tietoinen siitä. Silloin tietenkin tulee käydä läpi kunkin tekemiä havaintoja ja erityisesti ongelmatilanteessa puida asiaa yhdessä.”

15 POHDINTA

Tilintarkastusprosessi on pitkä ja monivaihteinen jakso. Tilintarkastajan tulee koko tämän ajan noudattaa hyvää tilintarkastustapaa ja Kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Näiden lisäksi hänen tulee säilyttää ammatillin skeptisyys koko tarkastuksen ajan.

Tilintarkastusprosessissa merkittävän suuri rooli on riskikartoituksella, joka perusteellisesti tehtynä antaa luotettavaa tietoa yrityksen itselleen aiheuttamista riskeistä. Riskiluokittelua voi täyttää koko tarkastuksen ajan ja suuri osa riskeistä muuttuu muotoaan tarkastuksen loppua kohden, kun tilintarkastaja löytää monta pientä erää, jotka eivät välttämättä ole oikein. Esimerkiksi kontrolliriski voi olla lopulta hyvin suuri jos ilmenee paljon pieniä virheellisiä eriä. Tällöin käy siis ilmi, etteivät yrityksen sisäiset kontrollit tosiasiallisesti toimi niin, että ne estäisivät mahdollisen väärinkäytöksen.

Riskiluokittelua tukee kirjalliset vahvistusilmoitukset joita tilintarkastaja saa asiakkailtaan. Nämä kertovat johdon allekirjoituksen muodossa sen, ettei tilinpäätöksen pitäisi sisältää mitään väärinkäytöstä. Jos johto ei tällaista suostu antamaan on tilintarkastajan mietittävä, onko asiakas kuinka luotettava ja voiko yritykselle luovuttaa puhtaan tilintarkastuskertomuksen.

Tilintarkastajan työstä saa kuvan, että se on erittäin riskialtista ja tilintarkastajan vasuun olevan erittäin suuri. Tosiasia on kuitenkin, että tilintarkastaja arvioi yritystä ja väärinkäytösten ensisijainen huomiointi kuuluu yrityksen johdolle. Voisi siis sanoa, että yrityksen johdon valvoessa alaisten rehellistä toimintaa, jää tilintarkastajan tehtäväksi valvoa johdon toimintaa.

Tilintarkastajan tulee olla hyvin perillä asiakkaansa liiketoiminnasta niinkuin esimerkkitapausten avulla käy ilmi. Tilintarkastajan velvollisuus ei siis rajoitu vain raportointivelvollisuuteen yritykselle vaan sen tulee raportoida myös itseä tai tilintarkastusyhteisöä varten kaikki tietämänsä tiedot yrityksestä.

Toteutettu haastattelu tuki hyvin työssä esitettyä teoriaa ja auttoi ymmärtämään riskiluokittelun tärkeyttä ja sen toteutusta käytännössä. Kokonaisuudessaan haastatteluosuus jäi alkuperäisistä suunnitelmista poiketen hyvin suppeaksi, mutta pääasiassa kaikkiin kysymyksiin sai hyvän ja perusteellisen vastauksen yhdeltä haastateltavalta. Kokonaisuutena työn on tarkoitus avata hieman tilintarkastusta ja siihen kuuluvia vaiheita asiakkaan valinnassa, lähinnä kuitenkin väärinkäytösten estämisen kannalta ja mielestäni tämä toteutuu työssä.

LÄHTEET

28.10.2002/2733. Luettu 21.4.2013.

[http://www.finlex.fi/fi/oikeus/kho/muut/2002/200202733?search\[type\]=pika&search\[pika\]=asunto-osakeyhti%C3%B6](http://www.finlex.fi/fi/oikeus/kho/muut/2002/200202733?search[type]=pika&search[pika]=asunto-osakeyhti%C3%B6)

Euroopan parlamentti. 2006. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY. Euroopan Unionin virallinen lehti. Luettu 4.12.2012.

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:157:0087:0087:FI:PDF>

Halonen, K & Steiner, M-L. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOYpro Oy.

ISA 200. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 245, 249, 258-261.

ISA 210. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 275, 286, 289-291.

ISA 240. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 329-331, 337.

ISA 250. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 274-279, 383-385.

ISA 315. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 438-439, 444, 447-450.

ISA 580. 2010. Teoksessa: Kansainväliset Tilintarkastusstandardit. 739-744, 746-747, 751-752.

KHT-yhdistys. 2010. Kansainväliset tilintarkastusalan standardit. Helsinki: KHT Media Oy.

KHT-yhdistys. Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. Luettu 3.11.2012. <http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit>

Koivu, E. CIA. 2013. HTM-päivä 1.2. 2013. Helsinki, Finlandia-talo.

Korkeamäki, A-M. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. WSOY Oppimateriaalit Oy.

Kvalitatiivinen tutkimus. 2013. Luettu 4.12.2012.

http://www.taloustutkimus.fi/tuotteet_ja_palvelut/tiedonkeruuratkaisut_ja_monitila/kvalitatiivinen_tutkimus/

Laaksonen, M. 2013. Taloudellisesti huonot ajat houkuttavat ihmiset tekemään kavalluksia. Luettu 21.4.2013. <http://www.kpmg.com/FI/fi/Ajankohtaista/Uutisia-ja-julkaisuja/Neuvontapalvelut/Sivut/taloudellisesti-huonot-ajat-houkuttavat-ihmiset-tekemaan-kavalluksia.aspx>

Nettilaki.com. 2012. Yhtiön johdon vastuuvapaus. Luettu: 1.10.2012.

<http://www.nettilaki.com/a/yht%C3%B6n-johdon-vastuuvapaus>

Nuutinen, J. HTM-tilintarkastaja. 2013. Haastattelu 1.4.2013. HTM-Tilintarkastusyhteisö, Tampere. Haastattelija Jonna Hieturi.

Saaranen-Kauppinen & Puusniekka. Tapaustutkimus. KvaliMOTV. Luettu 4.12.2012.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L5_5.html

Samociuk, M., Iyer, N. & Lehtosuo, K. 2004. Väärinkäytösten torjunta – käytännönopas. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tapaustutkimus. Koppa – Jyväskylän yliopisto. Luettu 4.12.2012.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/tapaustutkimus>

Tarvainen, J. 15.6.6011. Yritysjohdo tekee yhä enemmän väärinkäytöksiä. Luettu 15.3.2013. <http://www.kpmg.com/FI/fi/Ajankohtaista/Uutisia-ja-julkaisuja/Lehdistotiedotteet/Sivut/KPMG-Yritysjohdo-tekee-yha-enemm%C3%A4n-vaarinkaytoksia.aspx>

Tilastokeskus. Tiedonkeruumenetelmän valinta. Luettu 3.11.2012. Saatavissa:
http://www.stat.fi/tup/htpalvelut/haastutk_toiminta_tiedonkeruu.html

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459. 3. luku Tilintarkastuksen sisältö, 13§ Kansainväliset tilintarkastusstandardit. Luettu 4.12.2012.
[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459?search\[type\]=pika&search\[pika\]=tilintarkastus](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459?search[type]=pika&search[pika]=tilintarkastus)

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459. 2 luku Velvollisuus toimittaa tilintarkastus, 4§ Tilintarkastusvelvollisuus. 2007. Finlex. Luettu 3.12.2012.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459>

Tutkimustyön perusteet –kurssi. 2012. TAMK, Ikaalinen.

LIITTEET

Liite 1. Johdon vahvistuskirje

Tämä johdon vahvistuskirja pohja on peräisin Kansainväliset tilintarkastustandardit ohjeistosta.

(Tilintarkastajalle) (Päiväys)

Tämä vahvistusilmoituskirje on annettu liittyen suorittamaanne tilintarkastukseen, jonka kohteena on ABC-yhtiön tilinpäätös 31.12.20XX päättyneeltä tilikaudelta ja jonka tarkoituksena on antaa lausunto siitä, onko tilinpäätös esitetty kaikilta olennaisilta osiltaan oikein (tai *antaako se oikean ja riittävän kuvan*) IFRS-standardien mukaisesti.

Vahvistamme (*parhaan tietomme ja käsityksemme mukaisesti ja tehtyämme tarpeelliseksi katsomiamme selvityksiä asianmukaisten tietojen hankkimiseksi*) seuraavaa:

Tilinpäätös

- Olemme täyttäneet tilintarkastustoimeksiannon ehdoissa [päivämäärä] tarkoitetut velvollisuutemme, jotka koskevat tilinpäätöksen laatimista IFRS-standardien mukaisesti, erityisesti siten, että tilinpäätös on oikein esitetty (tai *antaa oikean ja riittävän kuvan*) kyseisten standardien mukaisesti.
- Merkittävät oletukset, joita olemme käyttäneet kirjanpidollisia arvioita tehdessämme, käypiin arvoihin arvostettavia eriä koskevat arviot mukaan luettuina, ovat kohtuullisia. (ISA 540)
- Lähipiirisuhteet ja -liiketoimet on käsitelty kirjanpidossa asianmukaisesti ja esitetty IFRS-standardien vaatimusten mukaisesti. (ISA 550)
- Kaikkien sellaisten tilinpäätöspäivän jälkeisten tapahtumien, jotka IFRS-standardien mukaan edellyttävät tilinpäätöksen oikaisemista tai lisätietojen esittämistä, mukaiset oikaisut on tehty tai vaadittavat tiedot esitetty. (ISA 560)

- Korjaamattomien virheellisyyksien vaikutukset ovat sekä erikseen että yhdessä epäolennaisia koko tilinpäätöksen kannalta. Luettelo korjaamattomista virheellisyyksistä on tämän vahvistusilmoituskirjeen liitteenä. (ISA 450)
- [Muut seikat, jotka tilintarkastaja saattaa katsoa tarkoituksenmukaisiksi (katso standardin kappale A10).]

Annetut tiedot

- Olemme antaneet teille pääsyn kaikkeen tiedossamme olevaan informaatioon, joka on relevanttia tilinpäätöksen laatimisen kannalta, kuten asiakirjoihin, muuhun aineistoon ja muihin seikkoihin;
 - muun tiedon, jota olette pyytäneet meiltä tilintarkastusta varten; ja
 - rajoittamattoman mahdollisuuden kommunikoida niiden yhteisössä toimivien henkilöiden kanssa, joilta olette katsoneet tarpeelliseksi hankkia tilintarkastusevidenssiä.
 - Kaikki tapahtumat on kirjattu kirjanpitoon ja sisältyvät tilinpäätökseen.
 - Olemme antaneet teille tulokset riskiarvioinnistamme, joka koskee sitä, että tilinpäätös saattaa olla väärinkäytöksen seurauksena olennaisesti virheellinen. (ISA 240)
 - Olemme antaneet teille kaiken tiedossamme olevan informaation yhteisöä koskevasta väärinkäytöksestä tai epäilyistä väärinkäytöksestä, johon on osallisena
 - toimivaan johtoon kuuluvia;
 - työntekijöitä, joilla on merkittävä rooli sisäisessä valvonnassa; tai
 - muita, silloin kun väärinkäytöksellä saattaisi olla olennainen vaikutus tilinpäätökseen. (ISA 240)
- Olemme antaneet teille kaiken tiedon yhteisön tilinpäätökseen vaikuttavista väitetyistä tai epäilyistä väärinkäytöksistä, joista on saatu tieto nykyisiltä tai entisiltä työntekijöiltä, analyytikoilta, viranomaisilta tai muilta tahoilta. (ISA 240)
- Olemme kertoneet teille tiedossamme olevista säädösten ja määräysten noudattamatta jättämisistä tai epäilyistä noudattamatta jättämisistä, joiden vaikutukset tulisi ottaa huomioon tilinpäätöstä laadittaessa. (ISA 250)

- Olemme antaneet teille tiedot yhteisön lähipiiriin kuuluvista tahoista sekä kaikista tiedossamme olevista lähipiirisuhteista ja -liiketoimista. (ISA 550)
- [Muut seikat, jotka tilintarkastaja saattaa katsoa tarpeellisiksi (katso standardin kap-
pale A11).]

toimiva johto

toimiva johto

(ISA 580, liite 2)

Liite 2. Toimeksiantokirje

Tämä toimeksiantokirje pohja on peräisin Kansainväliset tilintarkastusstandardit ohjeistosta.

ABC-yhtiön toimivan johdon tai hallintoelimen asianmukaiselle edustajalle:

[Tilintarkastuksen tavoite ja laajuus]

Olette pyytäneet meitä tilintarkastamaan ABC-yhtiön tilinpäätöksen, joka sisältää taseen 31.12.20X1, tuloslaskelman, oman pääoman muutoksia osoittavan laskelman ja rahavirtalaskelman mainittuna päivänä päättyneeltä tilikaudelta sekä merkittäviä tilinpäätöksen laatimisperiaatteita koskevan yhteenvedon ja muuta selittävää tietoa. Tällä kirjeellä vahvistamme, että hyväksymme tämän tilintarkastustoimeksiannon, ja vahvistamme käsityksemme toimeksiannosta. Suoritamme tilintarkastuksen siten, että tavoitteena on antaa lausunto tilinpäätöksestä.

[Tilintarkastajan velvollisuudet]

Suoritamme tilintarkastuksen ISA-standardien mukaisesti. Kyseiset standardit edellyttävät, että noudatamme eettisiä vaatimuksia ja suunnittelemme ja suoritamme tilintarkastuksen hankkiaksemme kohtuullisen varmuuden siitä, onko tilinpäätöksessä olennaista virheellisyyttä. Tilintarkastukseen kuuluu toimenpiteitä tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi tilinpäätökseen sisältyvistä luvuista ja siinä esitettävistä muista tiedoista. Toimenpiteiden valinta perustuu tilintarkastajan harkintaan, johon kuuluu väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskien arvioiminen. Tilintarkastukseen kuuluu myös sovellettujen tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden asianmukaisuuden, johdon tekemien kirjanpidollisten arvioiden kohtuullisuuden sekä tilinpäätöksen yleisen esittämistavan arvioiminen. Tilintarkastukseen ja sisäiseen valvontaan liittyvien luontaisten rajoitteiden vuoksi ei voida kokonaan välttää riskiä siitä, että joitakin olennaisia virheellisyyksiä voi jäädä havaitsematta, vaikka tilintarkastus on asianmukaisesti suunniteltu ja suoritettu ISA-standardeja noudattaen.

Riskejä arvioidessamme tarkastelemme yhteisön tilinpäätöksen laatimisen kannalta relevanttia sisäistä valvontaa pystyäksemme suunnittelemaan olosuhteisiin nähden asianmukaiset tilintarkastustoimenpiteet mutta ei siinä tarkoituksessa, että antaisimme lausunnon yhteisön sisäisen valvonnan tehokkuudesta. Ilmoitamme teille kuitenkin kirjallisesti mahdollisista tilintarkastuksen aikana havaitsemistamme sisäisen valvonnan merkittävistä puutteellisuuksista, jotka ovat relevantteja tilintarkastuksen kannalta.

[Toimivan johdon velvollisuudet ja sovellettavan tilinpäätösnormiston yksilöiminen (tässä esimerkissä oletetaan, ettei tilintarkastaja ole todennut, että näistä velvollisuuksista olisi määrätty asianmukaisella tavalla säädöksessä tai määräyksessä, joten käytetään tämän standardin kappaleen 6(b) mukaisia kuvauksia.)]

Suoritamme tilintarkastuksen sillä perusteella, että [toimiva johto ja soveltuviissa tapauksissa hallintoelimet] ilmoittavat hyväksyvänsä ja ymmärtävänsä, että he

- (a) vastaavat tilinpäätöksen laatimisesta ja siitä, että se on IFRS-standardien mukaisesti oikein esitetty;
 - (b) vastaavat sellaisesta sisäisestä valvonnasta, jonka [toimiva johto] katsoo tarpeelliseksi, jotta sen olisi mahdollista laatia tilinpäätös, jossa ei ole väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä; ja
 - (c) ovat velvollisia antamaan meille
 - (i) pääsyn kaikkeen [toimivan johdon] tiedossa olevaan informaatioon, joka on relevanttia tilinpäätöksen laatimisen kannalta, kuten asiakirjoihin ja muuhun aineistoon sekä muihin seikkoihin;
 - (ii) muun tiedon, jota saatamme pyytää [toimivalta johdolta] tilintarkastusta varten; ja
 - (iii) rajoittamattoman mahdollisuuden kommunikoida niiden yhteisössä toimivien henkilöiden kanssa, joilta katsomme tarpeelliseksi hankkia tilintarkastusevidenssiä.
- Osana tilintarkastusprosessia pyydämme [toimivalta johdolta ja soveltuviissa tapauksissa hallintoelimiltä] kirjallisen vahvistuksen meille tilintarkastuksen yhteydessä annetuista tiedoista.

Odotamme henkilöstönne toimivan tilintarkastuksen aikana yhteistyössä kanssamme.

[Muut relevantit tiedot]

[Lisätään muut tiedot, kuten palkkiojärjestelyt, laskutus ja muut erityisehdot tilanteen mukaan.]

[Raportointi]

[Lisätään asianmukainen maininta tilintarkastuskertomuksen odotettavissa olevasta muodosta ja sisällöstä.]

Kertomuksemme muotoa ja sisältöä voi olla tarpeellista muuttaa tilintarkastushavaintojemme johdosta.

Pyydämme teitä allekirjoittamaan ja palauttamaan oheisen jäljennöksen tästä kirjeestä osoittaaksenne, että hyväksytte tilintarkastustamme koskevat järjestelyt, mukaan lukien kummankin osapuolen velvollisuudet, ja olette niistä kanssamme samaa mieltä.

XYZ Oy

Hyväksytty ja sovittu Yhtiön ABC puolesta:

(allekirjoitus)

.....

Nimi ja asema

Päiväys

(ISA 210, Liite 1)